

KAZAKİSTAN'DA "KORKUT ATA" İLE İLGİLİ SÖYLENCER

Bekir ŞİŞMAN*

Balkanlar'dan Kafkaslar'a, Kafkaslar'dan Ural-Altaylar'a kadar uzanan Türkistan coğrafyasında yaşayan boyların ortak birçok kültürel değerlerinin mevcudiyeti bilinmektedir. Göktürk Yazıtları, Oğuz Kağan Destanı, Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı Divanü Lügat'it-Türk, Balasagun'lu Yusuf'un yazdığı Kutadgu Bilig, Hoca Ahmet Yesevi, Nasrettin Hoca, Karacaoğlan, Tâhir ile Zühre Hikâyesi ve Köroğlu bu değerlerden bazılarıdır.

Bir de bugün dahi Türklerin Bilge kişisi olarak kabul edilen ulu bir çınar vardır ki, adı geçen coğrafyada yediden yetmişe onu tanımayan, okumayan bir Türk evladı olmasa gerektir. O, Türk coğrafyasındaki ortak kültürün zirve şahsiyeti olarak bilinen Dede Korkut'tur; Kazakların ifadesiyle, Korkut Ata'dır.

Korkut Ata Kazakistan'da 8. asırda Sır Derya bölgesinde yaşayan Kıpçak-Oğuz boylarından çıkan ünlü bir jırav (ozan), yetenekli bir küycü (ezgici)** ve filozof bir şahsiyet olarak kabul edilir.

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Kazaklar arasında da onun hakkında anlatılan pekçok destan, efsane (aңыз) ve masal (ertegi) bulunmaktadır.

Kazak Edebiyatı'nda Korkut, bilge, akıllı ve ata bir şahsiyet olarak bilinmenin yanında, kazakların Müzik aletleri olan kopuz ve dombrayı ilk yapan yetenekli bir jırav, döneminin yüce bir bilgini ve düşünürü olarak da kabul edilmiştir.¹

Korkut Ata, Hz. Muhammed'in asırdaşı olarak bilinir. Sır boyunda doğmuştur. Oğuz kavminin Bayat boyundandır. Annesi Kıpçak kızıdır. Korkut doğarken Karatav'ı karanlık basmış, şiddetli rüzgar esmiş; bu yüzden doğduğu yer, Karaaspan (Karaasuman) dağı olarak adlandırılmıştır. Halk ağzında:

Korkit duvar kezinde,

Karaaspan'dı su algan,
Karajerdi kum algan,
(Korkut doğarken,
Karaaspanı su aldı,
Kara yeri kum aldı,)

şeklinde bir deyiş de söylenmektedir.²

Korkut Ata'nın doğumu esnasında vuku bulan bu olaylar karşısında halk korkup ürktüğü için ona "Korkut" adını vermiştir. O, yirmi yaşında iken bir rüya görür. Rüyasında beyaz giyisili, ak sakallı bir pîr-i fâni kendisine "kırk yaşından fazla yaşamayacaksın" der. O da bundan sonra dayılarının kendisine hediye ettiği deveye binip ölümsüzlük beldesini aramaya koyulur. Kazak tarihinde deveye binerek cana rahat bir yer aramaya çıkanlar Korkut ve Asan Kaygı'dır.

Korkut yol alırken önüne kazılı bir mezar çıkar. "Bu ne?" diye sorduğunda, gaipten bir ses, "Korkut'un mezarı" diye cevap verir. Nereye giderse gitsin önüne bu kazılmış mezar çıkar. O da canını kurtarmak için Sır Derya'nın üzerine kilim döşer ve kilimin üstünde oturarak kopuz çalar. Korkut'un canını almaya gelen Azrail gece-gündüz çalınan kopuzun sesinden ona yaklaşamaz ve niçin geldiğini unutup, bekler. Kazak Edebiyatı'nda "Korkut Küyü" olarak bilinen pekçok ezgi işte o zaman ortaya çıkmıştır (icra edilmiştir).

Elkuvat Kaynarbaev adlı bir Kazak akını (şâiri), Korkut Ata'nın ölümden kaçışını şöyle şiirleştirmiştir:

Ölimnen kırk jil burın Korkit koşkan,
Kazılğan kördi körip, kattı saskan,
Tagdırdıñ takımına tenti bolmay,
Ajalmen arpalsıp jan talaskan.³
(Ölümünden kırk yıl önce Korkut kaçtı,
Kazılan mezarı görüp çok korktu,
Kaderine boyun eymeyip,

Eceliyle mücadele etti.)

Korkut Ata uzun süre ölümle mücadele ettikten sonra, rahavet çökmüş bir halde iken bir yılın tarafından sokularak öldürülür. Onu, ecelden uzun süre kopuzu koruduğu için ondan sonraki baksılar da hastalıkları ve eceli kopuzla kaçırmaya çalışmışlardır. Korkut tüm jırav ve baksıların atasıdır. Koyılıbay, Töbe Teñir, Ket Buga gibi pekçok baksı onu örnek almıştır.⁴

Korkut Ata ile ilgili Kazakistan'daki bir başka rivayet de şöyledir. "Korkut Ata, Altay, Estis, Ulutav, Kişitav, Yesil, Nura, Sarısu, Talat, Sayram, Sır, Karatav, Jedisu memleketlerine hükmeden üç hana (İnal, Külerkin ve Kañlı) vezirlik yapmıştır. Bu zamanda ata-babadan kalan yerleri korumuş, Yer-Su'yu belli bir düzende kullanmıştır. Boylar arasındaki çekişmeleri aklıyla çözmüş, suçluları cezalandırmış, askeri güçleri sağ ve sol olarak ikiye ayırmış, halk toplanmalarında oturmanın, düğün ve eğlence yapmanın adabını öğretmiştir. O halkını mutlu ve ölümsüz kılmak için çalışmış ve ölümsüzlüğü aramıştır; bunun için her tarafı gezmiştir. Ancak, ilkbaharda çiçeklerin açıp, sonbaharda solduğunu, bir zamanlar yüksek olan dağların çöktüğünü, ormandaki yaprakların döküldüğünü görür, insanların ve hayvanların inlemesini duyar. Nereye gitse, karşısına mezar kazanlar çıkar. O nihayetinde dünyada değişmeyen birşeyin olmadığı, kırılmayan demirin ve ölmez hayatın bulunmadığı sonucuna varır. Ölmez hayatı, halkın en (şiir) ve küyünde (ezgisinde) arar. Hayatının son dönemlerini dombra ve kopuz eşliğinde küy çalarak geçirir. Sonunda kopuz eşliğinde hayata gözlerini yumar ve gelecek nesle "Korkut Küyleri" denilen ve bugüne kadar Kazak halkı tarafından saygıyla çalınan küyler (Uşardın, Uluvu, Evipboy vs.) bırakır."⁵

Kaynaklara göre, Korkut Ata'nın mezarı Kızılorda (Akmescid) vilayetinin Karmakşı (Jalagaş) ilçesine 20 km mesafede bir yerdedir. Biz, Ağustos 1997'de Kazakistan'a yaptığımız seyahatte Alma-tı'ya yaklaşık 1500 km mesafedeki bu bölgeye gitme ve Sır Derya'nın kenarında bulunan Korkut Ata'nın yatırını ziyaret etme imkanını bulduk. Akmescit, meşhur jıravlarıyla ve jıravlık geleneğinin canlı biçimde yaşatılmasıyla bilinen bir kent. Yine bu kentte bulunan Korkut Ata Üniversitesi Korkut Ata'nın adını taşıması hasebiyle de önemli bir işleve sahip. Karmakşı'ya ikibuçuk saatlik bir tren yolculuğundan sonra ulaşılabilir. Korkut Ata'ya ait olan anıta ve ona yaya yarım saatlik mesafede bulunan yatıra, ulaşmak için 20 km. daha gitmek gerekiyor. Biz yörenin tanınmış jıravlarından Bidas Rüstembekov'la birlikte anıt ziyarete gittiğimizde anıt etrafında büyük bir restorasyon çalışması vardı ve anıt "Korkut Ata Kutlamaları" için hazırlanıyordu. Anıttan Sır Derya'nın kenarında bulunan Korkut Ata'nın yatırına doğru yürürken ortalarda bir yerde bizi "Aksak Kız"a ait bir başka yatır karşılıyor. Restorasyonun taşeronluğunu yapan Murat Aga bizlere Aksak kızla ilgili şu menkıbeyi hemen oracıkta naklediyor: "Kırk kız Korkut Ata'yı ziyaret etmek, ondan kopuz dinlemek için yola çıkar. İçlerinden birinin ayağı aksamaktadır. Arkadaşları ona "senin ayağın aksak sen bizimle gelemezsin, yolda kalırsın" derler. Aksak kız yanında bir keçisi olduğu halde kafilenin peşine takılır; acıktığında ise keçisinin sütü ile idare eder. Yolda kızların hepsi açlıktan sırayla ölür. Aksak kız keçisi sayesinde açlığını ve susuzluğunu giderir. Böylece Korkut Ata'ya gelir, ondan kopuz dinler ve döner. Ancak dönüşte o da yatırın bulunduğu yerde açlığa dayanamayıp ölür. Daha sonra mezarı, yatır hüviyeti kazanır ve onun anısına bu yatır da restore edilir.

Daha sonra Sır Derya'nın hemen kenarındaki Korkut Ata'ya ait olduğu söylenen ve duvarları balçıkla sıvanmış olan yatır'a ulaştık. Yatırın etrafında birkaç tane daha mezar bulunmaktadır. Yatırın yanındaki ağacın her dalına onlarca çul ve çaput bağlıdır. Sır Derya'nın yatağına indiğimizde kerpiçten yapılmış tuğla parçaları ve çiniler bulduk. Yanımızdakilerin ifadesine göre bazı araştırmacılar yaptıkları inceleme-

lerde bu kepiç ve çinilerin Türkistan şehrindeki Ahmet Yesevi'ye ait türbede kullanılmış olan kerpiç ve çinilerle aynı tarihi özellikleri taşıdığı ve aynı döneme ait olduğu sonucuna varmışlar. Refakatçilerin deyimleriyle bu kerpiç ve çiniler 1933 yılında Sır Derya'nın taşması sonucu suya kapılan Korkut Ata'nın hakiki mezarının orada kalan parçalarıymış. Bu parçaların bulunmasından sonra Korkut Ata'nın kaybolan türbesinin anısına oraya ibtidai bir yatır, yine oranın halkı tarafından inşa edilmiş. Zaten Korkut Ata'nın hikayelerini resmi kitaplardan çıkaran bir rejimin onun mezarına sahip çıkması da beklenemezdi.

Anıt ve yatır çevresini gezerken bize refakat edenlerden Murat Aga Korkut Ata'nın ölümüyle ilgili olarak bize şu rivayeti naklediyor: "O, Sır Derya üzerine serdiği kilimin üstünde kopuz çalar-ken bir yılan tarafından zehirleniyor. Bazıları onun ölümden kaçtığını söylüyor. Oysa o, ölümden kaçmadı; ölümsüzlüğün yolunu aradı. Çünkü kimse ölümden kaçamaz. Korkut Ata öldükten sonra nehrin kenarına defnedilir. Asırlarca mezarı orada durur. Olayın şahitleri var; 1933 yılında Sır Derya taşar ve taşan su, mezarı sürükler. Yanında durduğumuz bu yapı onun gerçek mezarı değil, gerçeğinin yerine tahmini olarak yapılmış mezarıdır."

Korkut Ata'nın yatırı yola uzak kaldığı için yola yakın bir yerde onun adını taşıyan bir anıt dikilmiştir. Bu anıt herbiri bir kopuzu andıran dört sütundan oluşmaktadır. Bir mühendislik harikası olan eserin altında durduğunuzda rüzgar ne taraftan eserse essin kulağınıza sürekli olarak hoş bir kopuz sesi gelmektedir. Anıtın yanında namaz kılmak ve dua etmek isteyenler için yapılmış çilehaneyi andırır bir bölüm mevcuttur. Anıt yüksekte olduğu için çok rüzgar almaktadır. Orada yapılacak törenlerde katılımcıların bu rüzgardan etkilenmeleri için hazırlanmış daire biçiminde aşağıya doğru basamakları olan ve en aşağıda, ortada sahnesi bulunan bir yapı inşa edilmiştir. Biz orada iken anıtın restorasyonu ve çevre düzenlemesi yapı-

lıyordu. Ayrıca şunu da belirtmeliyim ki inşaatta çalışanların çoğunun bayan olması dikkatimizi çekmedi değil.

Akmescid'deki Korkut Ata Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Bölümünde Öğr. Gör. olan jırav Almas Almatov Korkut Ata ve onun kopuzuyla ilgili olarak bize şu bilgiyi aktardı: "Jıravlık, ozanlık geleneğinin devamıdır. Oğuz-Kıpçak boylarının en ünlü ozanı Korkut Ata'dır. Oğuzlar ikiye ayrılır. Birinci grup Sır Oğuzları, ikinci grup Yedisu Oğuzları'dır. Sır Oğuzları Maveraünnehir ve Orta Asya'da ikamet etmiştir. Korkut Ata da onların içinden çıkmıştır. Türklerin doğuş yeri Altay'lardır. Dünyanın her tarafına oradan dağılmışlardır. Gittikleri her yerde Dede Korkut'la ilgili rivayetler anlatılmaktadır. Ancak çeşitli ülkelerden gelen araştırmacıların kanaatine göre onun mezarının bulunduğu en doğru yer Sır Derya kenarında olan yerdir. Bizler onu atamız kabul ederiz, o kopuzu ilk icad eden kişidir. Eski Türk dinleriyle İslamiyetin kaynaşmasında ozanları ve çaldıkları kopuzun da etkisi olmuştur. Bu bölümde okuyan gençler de bir nevi Korkut Ata'mızın takipçileridir (öğrencileridir)."

Kazakistan'daki araştırmacılarından M. Kani'ye göre Dede Korkut Destanı'ndan şu sonucu çıkarmak mümkündür: "Hayat varsa ölüm vardır, değişim vardır. Ölümsüz hayat, kırılmaz demir yoktur. Herşey ölür, değişir, unutulur. Hiç ölmeyecek ve unutulmayacak şey ise insanın hayattayken yaptığı iyi işin neticesidir."⁶

Dipnotlar

- * O. M.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Öğr. Gör. Samsun
- ** Küy: Sözsüz müzik; enstrümantal müzik. Ezgi, beste. Kazakistan'da "Köroğlu ve Korkut Ata Küyleri" oldukça meşhurdur
- 1 Kani, M. Kazaktın Köne Tarihi (Kazakların Eski Tarihi), Almatı, 1993, s. 333.
- 2 Kıravbaykızı, Alma, Ejelgi Ádebiet (Eski Edebiyat), Almatı, 1996, s.41.
- 3 A.g.e., s.41.
- 4 A.g.e., s.42.
- 5 Kani, M., a.g.e, s. 334.
- 6 A.g.e., s.335.

Not: Burada verilen bilgilerin bazıları Kazakistan'daki derlemeler esnasında kullandığımız kasetlerin çözümünün aktarımıdır.